

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА CHAPTER 3. SPECIAL EDUCATION

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-11>

УДК 159.922.76-056.313: [159.954.3:316.362]

Тетяна Ігорівна Валько
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2173-3428>
аспірантка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
tanya.valko@ukr.net

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю У ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У науково-оглядовій статті представлено теоретичний аналіз психолого-педагогічної проблеми формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями. Актуальність дослідження визначається особливостями психічного розвитку цієї категорії осіб та низьким рівнем культури стосунків у багатьох сім'ях, де виховуються ці підлітки, що надалі заважає їм сформувати позитивний образ відносин між членами родини. Метою статті є конкретизація напрямків діяльності педагогів спеціальних закладів з формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями. У статті розкрито зміст поняття «уявлення про сім'ю», проаналізовано його основні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий. Узагальнено результати досліджень науковців з проблеми визначення напрямків роботи з формування уявлень про сім'ю. Доведено, що системна реалізація всіх напрямків сприятиме формуванню уявлень про сім'ю та стане передумовою успішного самостійного сімейного життя підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: підлітки, інтелектуальне порушення, уявлення про сім'ю, образ сім'ї, спеціальний заклад освіти.

Вступ. Значну частину свого життя людина зростає і виховується в родині, засвоює її внутрішньосімейну культуру та поведінкові моделі дорослих. Сформованість уявлень про самостійне сімейне життя особливого значення набуває у підлітковому віці, тому що саме в цей період виникають важливі психолого-фізіологічні та соціальні передумови для створення сім'ї (сексуальна орієнтація, потреба у коханні, переорієнтація спілкування з батьків, педагогів і загалом дорослих на однолітків). Особливої значимості підлітковий період набуває для формування уявлень про сім'ю у осіб з інтелектуальними порушеннями, адже від них значною мірою залежить якість їхнього подальшого сімейного життя. Проте, на відміну від однолітків з типовим розвитком, підлітки з інтелектуальними порушеннями з різних причин відчувають ускладнення у повноцінному

осмисленні та засвоєнні всієї системи сімейних відносин, що зумовлює низку проблем у майбутній сім'ї осіб із інтелектуальними порушеннями. Зокрема, це: недостатньо свідоме ставлення до вибору майбутнього чоловіка (дружини); відсутність соціальної відповідальності та особистої психологічної зрілості; невміння жити в одному сімейному колективі, вирішувати побутові, матеріальні питання конфліктні ситуації; байдуже ставлення до інших членів родини; недостатній рівень культури духовних, психологічних та статевих відносин (Денисова, 1998).

А. Іваненко (2016) емпірично довела, що, хоча спроможність підлітків із інтелектуальними порушеннями повноцінно осмислювати різні аспекти сімейних відносин, критично оцінювати приклад власної батьківської родини, аналізувати свою поведінку та уникати деструктивних впливів

представлена досить поверхнево, проте їхня позиція стосовно створення в майбутньому власної сім'ї в цілому задовільна – більшість дівчат і хлопців підліткового віку з інтелектуальними порушеннями хочуть і планують бути сім'янинами.

Усвідомлення сучасними вітчизняними вченими протиріччя у прагненнях підлітків та соціально-психічними можливостями якісно та гармонійно їх реалізувати зумовило науковий інтерес до його вирішення. Різні питання розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями та формування у них уявлень про сім'ю вивчали багатьма вченими. Так, Т. Демидова (2003) сформулювала особливості формування уявлень про майбутню сім'ю, А. Іваненко (2016) емпірично вивчила цей процес у підлітків з розумовою відсталістю. Групи авторів В. Синьов, М. Матвєєва та О. Хохліна (2008), а також Н. Стадненко, М. Матвєєва та А. Обухівська (2002) здійснити теоретичні узагальнення щодо психічних особливостей розумово відсталої дитини, що може розглядатися сьогодні теоретичною основою подальших пошуків особливостей розвитку уявлень осіб з інтелектуальними порушеннями про сім'ю.

Шляхи формування різних уявлень про соціальне та, зокрема, сімейне життя осіб з інтелектуальними порушеннями вивчали В. Левицький (2006), С. Миронова та М. Матвєєва (1996), Н. Павлюк (2012), І. Тат'яничкова (2011), С. Трикоз та Г. Блеч (2018), Я. Утьосов (2020а, 2020b), Ю. Шевченко (2020) та інші. Зокрема, науково значимими виявилися розробки спеціальної методики вивчення показників соціального розвитку осіб з інтелектуальними порушеннями (Утьосов, 2020b), особливості розвиткового процесу осіб із інтелектуальними порушеннями в умовах освітнього процесу (Шевченко, 2020), методичне забезпечення інституціонального формування уявлень про сім'ю у підлітків із інтелектуальними порушеннями (Демидова, 2003; Левицький, 2006; Миронова та ін., 1996), підготовка спеціальних педагогів (Нічугівська, Ніколенко 2020).

У зв'язку із реформою освіти та перебудовою системи спеціальної освіти в Україні питання пошуку шляхів ефективного

формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями у спеціальних закладах світи залишаються надзвичайно затребуваним. Крім цього, за результатами дослідження Н. Павлюк (2012) виявлено, що в цих закладах освіти питанню підготовки випускників до сімейного життя, як одного із аспектів соціалізації, практично не приділяється цілеспрямованої уваги. Знання учнів про сімейне життя носять фрагментарний характер, що є недостатнім для формування стійких та адекватних уявлень про майбутнє сімейне життя у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Ця стаття є продовженням нашого пошуку у науковому полі означеної проблематики. Так, нами вже було вивчено погляди різних педагогів щодо формувального процесу підлітків із інтелектуальними порушеннями (Валько, 2020а), виявлено умови створення особами із інтелектуальними порушеннями власної сім'ї (Валько, 2020b). **Метою** цієї статті визначена конкретизація напрямків діяльності педагогів спеціальних закладів з формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблеми формування уявлень про сім'ю підлітків з інтелектуальними порушеннями; узагальнення та систематизація результатів теоретичного дослідження.

Етапи формування образу сім'ї у свідомості підлітка з інтелектуальними порушеннями. Сім'я – це мала соціальна група, члени якої пов'язані між собою шлюбними та батьківськими узами, спільним побутом і моральною відповідальністю, що є необхідним фізичного та духовного відтворення соціуму (Іваненко, 2016). Поняття «уявлення» у широкому контексті розглядається як результат пізнавальної активності людини на основі узагальнення образів предметів, явищ і подій, що виникають шляхом їхнього пригадування. Уявлення взаємопов'язані з іншими психічними процесами, зокрема: уявлення, що виникають на основі сприймання як результат діяльності пам'яті, що відтворює раніше сприйняте; уявлення, в основі яких закладений сам процес

мислення; уявлення, що виникли на основі уяви тощо (Іваненко, 2016).

«Уявлення про майбутню сім'ю» розглядається Т. Демидовою (2003) як важливий компонент соціального досвіду індивіда, що містить комплекс уявно відтворених образів, що відображають характерні ознаки майбутнього сімейного життя, а саме: його рольову модель, побуту та матеріальну сфери, характер

спілкування та взаємодії у родині, стиль виховання дітей, образи пов'язані із соціальною роллю сім'ї в суспільстві. Відповідно, під впливом соціального досвіду, отриманого у батьківській сім'ї, референтній групі та із засобів масової інформації формуються окремі уявлення, знання, вміння та навички сімейного життя, які загалом становлять образ майбутньої сім'ї, зокрема, і підлітка з інтелектуальними порушеннями (рис. 1).

Рис. 1. Етапи формування образу сім'ї у свідомості підлітка з інтелектуальними порушеннями (Джерело: авторська розробка)

Структура та зміст уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями про сім'ю. Т. Демидова (2003) виділила такі інтегративні складники уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями про сім'ю, як: когнітивний (система знань про сімейне життя і себе як майбутнього сім'янина), емоційно-ціннісний (ставлення до майбутньої родини, батьків і сімейного життя, їх оцінка), поведінковий (ідентифікаційна поведінка у сім'ї, стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях) (рис. 2).

Когнітивний компонент уявлень про сім'ю підлітків з інтелектуальними порушеннями обмежується недорозвитком їхньої пізнавальної діяльності. Характеризуючи уявлення підлітків з інтелектуальними порушеннями Н. Стадненко, М. Матвеева, А. Обухівська (2002) та інші вказують на їхню недиференційованість та фрагментарність. Довільне оперування уявленнями у цієї категорії учнів порушено. У відтермінованих уявленнях спостерігається тенденція до втрати цілісності образу, уподібнення та спрощення образів тощо. Порушеним є аналіз та синтез образів.

Рис. 2. Компоненти уявлень про сім'ю (Джерело: Т. Демидова (2003))

А. Іваненко (2016) виявила, що у більшості підлітків з інтелектуальними порушеннями знання про сімейно-шлюбні відносини та уявлення про власне майбутнє сімейне життя неповні та нестійкі. Підліткам властиві примітивні знання про інститут сім'ї, уявлення про свою майбутню сім'ю, її рольову структуру, господарсько-побутові відносини, особливості емоційного взаємозв'язку між подружжям незагалені; уявлення про образи майбутніх чоловіка і дружини та про себе в ролі сім'янина розмиті та звужені. Підлітки досить поверхнево розуміють поняття «сім'я», розкривають його сутність примітивно, у них обмежені знання про функції сім'ї, учні погано розкривають їх зміст, уявлення про цілі створення сім'ї досить часто відсутні. Авторкою було експериментально доведено, що за допомогою цілеспрямованої та систематичної системи виховних та корекційних психолого-педагогічних впливів можна підвищити рівень сформованості уявлень про майбутню сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями (Іваненко, 2016).

Емоційно-ціннісний компонент уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями про сім'ю обумовлений специфічним розвитком їхньої емоційної сфери. С. Рубінштейн (1986), О. Шаповалова (2006) та інші науковці вказують на незрілість емоційної сфери, недостатню диференційованість та нестабільність почуттів, звуженість діапазону переживань, імпульсивність та кардинально протилежний характер проявів щастя та суму. Емоції підлітків з інтелектуальними порушеннями поверхові та нестійкі, позбавлені різних відтінків. При цьому у частини підлітків можна виявити надмірну інертність та драматизацію переживань спричинених дріб'язковими причинами. М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна (2008) зазначають, що під впливом цілеспрямованого психолого-педагогічного втручання емоційний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями набуває позитивних змін. Підлітки адекватно реагують на різні життєві ситуації, навчаються співпереживати події, не досить глибоко, але все ж усвідомлюють та розуміють свої почуття і емоції інших людей, будують емоційні контакти.

Поведінковий компонент уявлень про сім'ю залежить від особливостей довільної регуляції поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями. У дослідженнях науковців, зокрема В. Синьова та ін. (2008), С. Рубінштейна (1986) та інших, особливості вольової регуляції учнів з інтелектуальними порушеннями характеризуються несаможестійністю, безініціативністю, слабкістю внутрішніх спонукань, зниженням мотивації, сугестивністю. Підлітки керуються соціально схваленими мотивами до того, поки вони не суперечать їхнім безпосереднім фізіологічним потребам. Крім цього, за результатами наукових досліджень Є. Мастюкової (2004), С. Миронової (1996) та інших виявлені ризики реалізації підлітками негативної сімейної моделі. Зокрема, вченими встановлено, що діти з інтелектуальними порушеннями часто виховуються у неблагополучних сім'ях, з несприятливою психологічною атмосферою для виховання майбутнього сім'янина. Не маючи іншого зразка для наслідування, підлітки переймають негативний досвід своїх батьків у власну майбутню родину.

Напрямки роботи педагогів спеціальних закладів освіти з метою формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями:

1) *соціалізаційна цінність освітнього процесу.* Корекційно-виховна робота в рамках спеціального закладу освіти має бути спрямованою першочергово на соціалізацію учнів (Татьянчикова, 2011).

2) *системність корекційно-розвиткових заходів.* Специфічні особливості уявлень про сім'ю у підлітків, які обумовлюються не лише інтелектуальним порушенням, а й рівнем благополуччя, актуального сімейного досвіду. О. Денисова (1998) зазначає, що підготовка підлітків з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя має містити систему педагогічних, соціальних, правових, медичних заходів, які спрямовані на формування в учнів адекватних установок про шлюбно-сімейні відносини.

3) *розвиток та саморозвиток професійної готовності педагогів щодо допомоги підліткам*

з інтелектуальними порушеннями сформувати уявлення про сім'ю. Аналіз роботи вчителів та вихователів спеціальних закладів освіти проведений Т. Валько (2020b) свідчить про недостатній рівень їхньої готовності здійснювати підготовку до створення власної сім'ї учнями з інтелектуальними порушеннями. Незважаючи на переважно позитивне ставлення та розуміння необхідності формування уявлень про сім'ю в підлітків, які навчаються в умовах спеціального закладу освіти, педагоги вказують, що в них немає власної одностайної позиції щодо доцільності створення сімей та народження дітей особами з інтелектуальними порушеннями.

4) *співпраця закладу освіти та сім'ї*. М. Матвєєва, С. Миронова (1996) зауважують, що від мікроклімату в сім'ї залежить формування у дитини установки на сімейне життя, ціннісні орієнтири, стереотипи поведінки, проте для багатьох підлітків з інтелектуальними порушеннями сім'я не може слугувати позитивним прикладом. Тому, на думку вчених, важливою є співпраця закладу освіти та сім'ї у процесі підготовки учнів до самостійного сімейного життя та формування необхідних для цього уявлень.

5) *просвітницька робота з питань підготовки до сімейного життя*. Г. Шаумаров (1990) вказує на доцільність врахування особливостей порушення, вікового періоду та характеристики батьківських сімей учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі їх підготовки до самостійного сімейного життя. Науковець наголошує, що потрібно знайомити учнів з дошлюбними факторами, які в подальшому визначають сімейне життя; формувати культуру міжособистісного спілкування; розвивати вміння виражати почуття любові, ніжності, турботи; розвивати такі якості особистості, як відвертість, уважність, вміння співпереживати.

6) *формування адекватних статево-рольових уявлень у підлітків*. А. Іваненко (2016) було проведено дослідження, метою якого було встановлення взаємозв'язку статево-рольових уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями із батьківськими уявленнями. Базуючись на тому, що одним із провідних

механізмів формування статево-рольових уявлень у дитячому віці є наслідування, вченою було здійснено порівняння цих уявлень у батьків та їх дітей. Виявлено, що особливості статево-рольових уявлень у підлітків визначається під впливом не лише біологічних, а й соціальних чинників. Саме тому можна стверджувати, що корекційне виховання у спеціальному закладі освіти може позитивно сприяти формуванню адекватних статево-рольових уявлень у підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Висвітлюючи питання підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до шлюбу та сімейного життя, С. Миронова (1996) обґрунтовує важливу роль статевого виховання. Метою статевого виховання є усвідомлення приналежності дітей до свого гендеру, усвідомлення відмінностей кожної статі, прищеплення вихованцям спеціальних закладів норм і правил спілкування та взаємодії між хлопцями й дівчатами, розширення знань про здоров'я і формування гігієнічних навичок, розширення знань та уявлень про сім'ю і побут.

7) *Навчальне моделювання сімейних ситуацій*. В. Левицький (2006) підкреслює, що у процесі підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до майбутнього самостійного сімейного життя основна увага приділяється лише формуванню навичок господарсько-побутової діяльності, а такі питання, як: сімейні ситуації, причини можливих сімейних конфліктів достатньо не роз'яснюються, виховання культури міжособистісних стосунків здійснюється на досить низькому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Безсумнівною є взаємозалежність якості майбутнього сімейного життя від уявлень, які склалися у підлітка з інтелектуальними порушеннями до моменту створення своєї власної родини. Надзвичайною вагою характеризуються впливи родинного виховання, а також спеціального закладу освіти у підготовці майбутнього сім'янина, у розширенні його знань про подружнє життя та формуванні уявлень про власну майбутню сім'ю. Дуальність цих впливів на підлітка зумовлює специфіку реалізації напрямів корекційно-розвиткової роботи педагогів

освітньої інституції. Ключовими з яких є підвищення соціалізаційної цінності освітнього процесу, його системність для педагогічних, психологічних та соціальних впливів, а також тісна співпраця із сім'єю підлітка. Формування уявлень про сім'ю має відбуватись послідовно з опорою на три компоненти структури його уявлень (когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий) про сімейне життя. Широкий спектр

різноманітних впливів послідовно сформує окремі уявлення, знання, вміння та навички щодо сімейного життя, які і складуть конструктивний образ майбутньої сім'ї підлітка з інтелектуальними порушеннями.

Перспективними напрямками означеної проблеми є розроблення змісту та методів формування уявлень про сім'ю підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Література

- Валько Т. Погляди педагогів з формування уявлень про сім'ю в підлітків з інтелектуальними порушеннями *Research Gate* 2020a DOI : <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.09/011-020>
- Валько Т. І. Уявлення про сімейні стосунки як умова створення своєї власної сім'ї особами з інтелектуальними порушеннями: *Актуальні питання колекційної освіти. Збірник наукових праць*: Кам'янець-Подільський, 2020b. 346 с. DOI : <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2020-16.46-56>
- Гаврилов О. В. Сучасні аспекти організації роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку Спеціальна освіта: проблеми та перспективи матеріали XIV-ї Міжнародної науковопрактичної конференції 15-16 квітня 2021 р. / за ред. О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В., 2021. 191 с.
- Демидова Т. А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників : Автореф. ...дис. канд. психол. наук / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 22 с.
- Денисова Е. Н. Формирование представлений о межполовых и семейноролевых отношениях умственно отсталых подростков в процессе коррекционного обучения и воспитания : Автореф. ...дис. канд. пед. наук / Московский государственный открытый педагогический университет. Москва, 1998. 25 с.
- Іваненко А. С. Формування уявлень про майбутню сім'ю у розумово відсталих підлітків : Дис. ...канд. псих. наук / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 254 с. URL : https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.23/lvanenko.pdf (дата звернення: 29.03.2022).
- Левицький В. Е. Особливості підготовки учнів старших класів з порушеним інтелектом до сімейного життя : зб. наук. праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2006. 348 .
- Миронова С. П., Матвєєва М. П. Статеве виховання у допоміжній школі: *посібн. для вчит.* Кам'янець-Подільський, 1996. 30 с.
- Нічуговська Л. І., Ніколенко Л. М. Розвиток інклюзивно орієнтованих компетентностей майбутніх педагогів спеціальної освіти в умовах магістратури *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy.* (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 2(3). С. 109–118. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-11>
- Павлюк Н. В. Рівень підготовки до сімейного життя розумово відсталих старшокласників як предмет соціально-педагогічного дослідження. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*: 2012. С.185–193.
- Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника : *учеб. пособие для студентов.* Москва : Просвещение, 1986. 192 с.

- Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини: *підручник*, Київ : Знання, 2008. 359 с.
- Стадненко Н. М., Матвеева М. П., Обухівська А. Г. Нариси з олігофренопсихології : *навч. посібник*, Кам'янець-Подільський : 2002. 345 с.
- Татьянчикова І. В. Соціалізація дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 2 : 2011. С. 242–250.
- Трикоз С. В., Блеч. Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
- Утьосов Я. А. Особливості провідної діяльності підлітків з інтелектуальними порушеннями в контексті формування у них соціальних компетентностей *Актуальні питання корекційної освіти 2020 а*. С. 267–278 DOI : <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2020-16.267-278>
- Утьосов Я. А. Спеціальна методика дослідження основних показників сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями *Науковий часопис*. Випуск 41. Корекційна педагогіка 2020 б. С. 107–114. DOI : <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.15>
- Шаповалова О. Е. Эмоциональное развитие умственно отсталых школьников : автореф. дис. док. псих. наук : 19.00.10. Нижний Новгород, 2006. 50 с.
- Шаумаров Г. Б. Социально-психологические проблемы молодой семьи выпускников специальной школы для детей с задержкой психического развития : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.10. Москва, 1990. 37 с.
- Шевченко Ю. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі «ОСОБЛИВА ДИТИНА: навчання і виховання», № 3, 2020. С. 36-46. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/724446/1/ОСОБЛИВОСТІ%20РОЗВИТКУ%20ДИТЕЙ%20%203-2020.pdf> (Дата звернення: 20.05.2022)

References

- Demydova, T. A. (2003). Features of forming ideas about the future family of high school: abstract of the thesis for the degree of Candidate of Psychological Sciences (ukr).
- Denysova, N. (1998). Formation of ideas about intersex and family-role relations of mentally retarded adolescents in the process of remedial education and upbringing: author's: abstract of the thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences (rus).
- Havrylov, O. V. (2021). Modern aspects of the organization of work with children with intellectual disabilities Special education: problems and prospects, materials of the 14th International Scientific and Practical Conference : Publisher O. V. Kovalchuk (ukr).
- Ivanenko, A. S. (2016). Forming ideas about the future family of mentally retarded adolescents: abstract of the thesis for the degree of Candidate of Psychological Sciences https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.23/Ivanenko.pdf (Access: 05.2022) (ukr).
- Levytskyi, V. E. (2006). Peculiarities of training senior students with impaired intelligence before family life: Medobory (ukr).
- Myronova, S. P. & Matvieieva M. P. (1996). Sex education in secondary schools: *a guidebook for teachers*. Kamianets-Podilskyi (ukr).
- Nichuhovska, L. I., Nikolenko, L. M. (2020). Development of inclusive competencies in future special education teachers when studying for Master's degree *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)* : scientific journal. Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 2(3). 109–118. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-11> (ukr).
- Pavlyuk, N. V. (2012). The level of preparation for the family life among mentally retarded senior school students as a subject of socio-pedagogical research. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Luhansk*. Pedagogical sciences (ukr).

- Rubinshtein, S. Ya. (1998). Psychology of a mentally retarded student : Prosveshchenye Publishing (rus).
- Shapovalova, O. E. (2006) Emotional development of mentally retarded schoolchildren: abstract of the thesis for the degree of Candidate of Psychological Sciences (rus).
- Shaumarov, H. B. (1990). Socio-psychological problems of a new family of graduates of a special school for children with mental retardation : abstract of the thesis for the degree of Candidate of Psychological Sciences (rus).
- Shevchenko, Yu. (2020). Peculiarities of the development of children with intellectual disabilities in the modern educational space "SPECIAL CHILD: education and upbringing", No. 3, 36-46. URL <https://lib.iitta.gov.ua/724446/1/OSOBLIVOSTI%20ROZVYTKU%20DITEY%20%203-2020.pdf> (Access: 05.2022) (ukr).
- Stadnenko, N. M., Matveeva, M. P. & Obukhivska, A. H. (2002). Essays on oligophrenopsychology : Kamianets-Podilskyi (ukr).
- Synov, V. M., Matvieieva, M. P. & Khokhlina, O. P. (2008). Psychology of a mentally retarded child : Znannia (ukr).
- Tatianchykova, I. V. (2011). Socialization of children with mental and physical disabilities. *Current Issues of Remedial Education* (ukr).
- Trykoz, S. V. & Blech, G. O. (2018). A child with intellectual development disorders : Publishing House "Ranok", Publishing Group "Kenhuru" (ukr).
- Utiosov, Ya. A. (2020 a). Peculiarities of the leading activities of adolescents with intellectual disabilities in the context of the formation of their social competences *Current Issues of Remedial Education*. 267–278 <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2020-16.267-278> (ukr).
- Utiosov, Ya. A. (2020 b). A special method of research of the main indicators of the formation of social competence of adolescents with intellectual disabilities *Scientific Journal*. Issue 41. Remedial pedagogy 107–114 <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.15> (ukr).
- Valko, T. (2020a). Views of teachers on the formation of ideas about the family in adolescents with intellectual disabilities *Research Gate* <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.09/011-020> (ukr).
- Valko, T. (2020b) The idea of family relationships as a condition for creating your own family of people with intellectual disabilities: *Current Issues of Remedial Education. Collection of scientific works* <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2020-16.46-56> (ukr).

FORMATION OF FAMILY PERCEPTION IN ADOLESCENTS WITH INTELLECTUAL DISORDERS AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Tatiana Valko, postgraduate student, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine, e-mail: tanya.valko@ukr.net.

The scientific article presents a theoretical analysis of the psychological and pedagogical issue of forming ideas about the family in adolescents with mild intellectual disabilities. The article is devoted to an actual and important problem of forming perceptions about a family by teenagers with mild intellectual disorders. It is determined that afterschool stage socialization of graduates from specialized educational institutions and their realization as family members are not enough studied. The works of scientists who have covered this problem are analyzed and summarized. The relevance of the study is determined by the mental development of this category of people and the low level of culture of relationships in many families where these adolescents are raised, which further prevents them from forming a positive image of relationships between family members. The aim of the article is to analyze the theoretical information on the problem of forming ideas about the family in adolescents with intellectual disabilities and to study the state of work on the upbringing for future families in special educational institutions. To achieve this goal, a theoretical analysis and generalization of the results of the study of scientific psychological and pedagogical publications was carried out. According to the results, the article reveals the meaning of the concept of «family idea», analyzes its main components: cognitive, emotional and behavioral. The results of researches of scientists on the specified problem are generalized. It has been determined that the correction of each component of family perception is a prerequisite for successful independent family life of adolescents with intellectual disabilities. Relevant

aspects of this problem have been defined. Theoretically, it is established that the formation of ideas about family life in a special education institution is an important condition for positive experience of creating their own family for people with intellectual disabilities.

Keywords: adolescents, intellectual disability, family perception, image of the family, special education institution.

Стаття надійшла до редакції / Received 25.05.2022

Прийнята до друку / Accepted 15.06.2022

Унікальність тексту 92,5 % (Unicheck ID1012311952)

©Валько Тетяна Ігорівна, 2022.

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-10>

УДК:37.016:78-056.24/29]:398.8(477)

Вікторія Вікторівна Гура
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7618-8113>
кандидат педагогічних наук
старший викладач кафедри хореографії
та музично-інструментального виконавства,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
керівник народного фольклорного
ансамблю автентичного співу «Стріла»
м. Суми, Україна
gyravita@gmail.com

Олена Олександрівна Воротинцева
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0684-850X>
завідувачка ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти
Закарпатський інститут післядипломної
педагогічної освіти,
аспірантка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
м. Ужгород, Україна
vorotyntsevaoo@za.kinpro.org.ua

ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ СТУДЕНТІВ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНИМИ ТРУДНОЩАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО» НА МАТЕРІАЛАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ

У науково-методичній статті розглядається проблема проєктування індивідуальної освітньої траєкторії студентів спеціальності «Музичне мистецтво» з моторними та мовленнєвими освітніми труднощами. Акцентовано увагу на підтримці здобувачів освіти зазначеної категорії в освітньому середовищі, залученні до нього додаткових матеріальних чи освітніх ресурсів; на важливості врахування комплексної оцінки мовленнєвого розвитку особи, що надана фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів. Наголошено, що український народнописений фольклор як ключовий ресурс дисципліни «Народний спів» може стати вагомим складовою системи мовленнєвого розвитку студентів. Надано декілька рекомендацій щодо організації занять на матеріалі народнописеного фольклору, зокрема, щодо підбору матеріалів та організації розспівок.